

brengt Charmatz het thema 'pedagogie' aan de orde, een fascinatie die projecten als *Education* (2000) en *Facultés* (2001) heeft voortgebracht, zij het dat die nooit echt van de grond zijn geraakt. Hier vinden bepaalde elementen uit dat onderzoek alsnog een plek, en wordt ook het voorstel van de werkgroep 'École' afgedrukt. Ook hieruit spreekt een vurig pleidooi voor een kruisbestuiving van praktijk en theorie, voor een methode waar taal en lichaam op elkaar inwerken, en dus ook tegen disciplineren en de idee dat dansers hun mond moeten houden. Belangrijk voor de opbouw van *Entretenir* is de introductie van Charmatz' obsessie voor uiteenlopende danstechnieken: het is een vorm van fysieke kennis die het lichaam van de danser transformeert. Bovendien roept het vragen op over de verhouding tussen een bewegend lichaam dat zich richt naar een (ideaal) beeld, en een dat proprioceptief georganiseerd is. (p.61) Het valt op dat lichaams-onderzoek een belangrijke rol speelt in het werk van Charmatz, en dat leidt ook tot een specifiek spreken: een letterlijk inwendig perspectief op het werk dat een

heel andere lezing met zich meebrengt dan gangbaar is in het schrijven over dans.

Vanuit het lichaam worden begrippen als muzikaliteit, présence, naaktheid, de stem en zo meer behandeld, maar ook kwesties als dramaturgie of interdisciplinariteit. Charmatz beschouwt zijn werk niet zozeer als choreografie, maar als een dramaturgie die met het lichaam verknoot is, ervaringsgericht, en zich op die manier articuleert tegenover het hele theatrale apparaat. Muziek en licht bijvoorbeeld zijn volgens Charmatz niet zomaar een context die de verschijning van het lichaam en zijn bewegingen inkleuren, ze wijzigen de betekenis van dat bewegende lichaam en bevinden zich daarom eerder erin dan erond. Dat impliceert dat licht en geluid ook een fysiek aspect hebben en de dans zich dus evenzeer daarin afspeelt. Dans is daarom geen discipline die zich 'geconfronteerd' weet met andere disciplines, Charmatz verzet zich tegen het installeren van scheidingen en specialisatie, en dus tegen een neomodernistisch discours, ten voordele van een diepgravende reflectie over en door lichaam en beweging. (pp.156-161)

Sprekend over het interview is ook *Why all these questions?* vermeldens-

waard, een werkboek dat voortkwam uit een dialoogproject van Springdance en Künstlerhaus Mousonturm in november 2001. Onder leiding van theatermaker Jan Ritsema en kunsthistorica Dorothea von Hantelmann kwamen een aantal jonge choreografen en theatermakers (Stefan Betke, Alice Chauchat, André Gingras, Benoit Izard, Stefan Kaegi, Eszter Salamon, Tino Sehgal en Hooman Sharifi) gedurende een weekend samen voor intense groepsdiscussies over elkaars werk en werkmethode. Precies het ontwikkelen van eigen methodes buiten een institutionele context is waar het organisatoren Simon Dove en Christine Peters om te doen was: een plek waarin veeleer de kunstenaar dan zijn product centraal staat. Een inleidend essay schetst de manier waarop de gesprekken gevoerd werden: elkaar gedurig met kritische vragen bestoken om via die weg tot een nauwkeurige positiebepaling in het spreken over het eigen werk te komen, maar ook tot nieuwe inzichten. Een aantal dialogen wordt ook afgedrukt, over onderwerpen als concept en uitvoering, dramaturgie, autobiografie, het publiek. Hoewel deze interviews interessante gedachten bevatten, is eerder de methode de inzet van het boek. Uit de honderden

vragen die opdoken tijdens het project werd een selectie gemaakt en op kaartjes gedrukt, voor gebruik in de studio dus, als instrument om de eigen ideeën en praktijk te bevragen. Ongetwijfeld kunnen deze vragen ook elders ingezet worden. Een greep: *What is your attitude towards your medium? Are you interested in politics and economics? Why have you not become a journalist? Do you create a space for thinking within the process of work? Do you choose one solution or do you explore several possibilities? What part does the audience play in your performance? Is your performance a statement? At the level of content or form or both? How does 'content' become theatre? Do you think that aesthetics are a form of manipulation? What do you mean by theatre and theatricality? What are the other questions?*

Jeroen Peeters

Boris Charmatz en Isabelle Launay, *Entretenir: à propos d'une danse contemporaine*, Parijs: Centre National de la Danse en Les presses du réel, 2003, 196 pp., ISBN 2-914124-18-X

Simon Dove en Gabriël Smeets (eds.), *Why all these questions? The Mouson-Springdance/dialogue*, Frankfurt, Amsterdam: Theater Instituut Nederland, 2002, 144 pp., ISBN 90-70892-63-4

ARIANE MNOUCHKINE & DAS THÉÂTRE DU SOLEIL

Diep vertrouwen in het theater

Sinds het midden van de jaren zeventig maak ik regelmatig de tocht naar de Parijse Cartoucherie de Vincennes, waar Ariane Mnouchkine's Théâtre du Soleil sinds november 1972 zijn huis heeft. Dat is een mooie tocht: met de *métro* die beide 'longen' van Parijs (Bois de Boulogne en Bois de Vincennes) met elkaar verbindt naar het eindpunt, dat ge-

noemd is naar de laatmiddeleeuwse huisvesting van de Franse monarch: Château de Vincennes. Daarna de wandeling door het uitgestrekte bos dat aan dit kasteel grenst, onderweg naar het terrein dat 'Cartoucherie' heet, omdat daar de koninklijke kruitfabrieken van de diverse Franse vorsten waren gevestigd. Al ruim dertig jaar woont en werkt hier het

Théâtre du Soleil, houdt het er in letterlijke en overdrachtelijke zin huis. Volgend jaar, in 2004, bestaat het gezelschap veertig jaar. Artistiek leider en regisseur Ariane Mnouchkine bereikt in dat jaar tevens de pensioengerechtigde leeftijd der sterkeren: ze wordt vijftenzestig.

Tallose theatrale geluksmomenten heb ik in de Cartoucherie de Vincennes beleefd. Alles bij elkaar geteld heb ik er dagen en dagen gewacht: veel mensen komen vroeg, de plaatskeuze is vrij, wie het eerst komt zit het best. Bijna alles heb ik er gezien, en toch is de lijst voorstellingen niet bepaald overdonderend: veertien in achtentwintig

jaar. Ariane Mnouchkine repeteert zeer lang en intensief, en als een voorstelling eenmaal klaar is, speelt Théâtre du Soleil óók lang en intensief, inclusief zeldzame en slopende tournees. Georges Banu, docent theaterwetenschappen aan de Parijse Sorbonne (waar Mnouchkine ook is begonnen), schrijft over de intensiteit van het 'Zonnetheater': 'Als Ariane Mnouchkine in interviews vertelt hoe ze naar haar toneelspelers kijkt, dan spreekt ze onophoudelijk in metaforen waarin sprake is van moed en uithoudingsvermogen, offerbereidheid en hartstochtelijk verlangen naar toppen. Toneelspelen betekent voor